

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח): הלכה שבועית בנושאים אקטואליים הכנות לראש השנה - מקורות והערות

א. הכנות לראש השנה

ראש השנה הוא אחד הימים המיוחדים בשנה.

ביום זה אנו עוברים לפני הקב"ה כבני מרון- כל אחד מאיתנו נידון על פי מעשיו וכולנו, כל עם ישראל, יחד נידונים בסקירה אחת. מצד שני יום זה הוא גם יום טוב. ביום טוב צריך לשמוח ולהתענג במאכלים ומשקים משובחים, בבגדים מכובדים וכדומה.⁶

המיזוג של שני הקצוות האלו קשה. לכן כתבו הפוסקים כמה הנהגות והכנות לקראת ראש השנה בהן יש ביטוי לכל הצדדים של היום המיוחד הזה.

יומי שטרם בערב שבת, יאכל בשבת- הכנה ראויה, בכוחה להביא להתעלות גדולה ולמיצוי גדול יותר של החג.

להלן כמה הכנות שכתבו הפוסקים לערב ראש השנה :

1. מכבסים ומסתפרים בערב ראש השנה. מטרת הכיבוס והתספורת הוא להגיע לדין בצורה מכובדת ולהראות בזה שאנו בטוחים שהקב"ה יצדיק אותנו בדין. לכתחילה ראוי להסתפר לפני חצות היום.¹

2. נהגו ללכת בערב ראש השנה אחר חצות להשתטח על קברי צדיקים להעתיך בתחינה שימליצו טוב בעדינו ביום הדין. ונותנים שם צדקה לעניים.²

3. כבכל ערב שבת, נוהגים ללוש בצק בשיעור חלה על מנת להכין ממנו חלות לחג ולזכות במצות הפרשת חלה.³

4. יש להכין לחג מאכלים טעימים וחשובים ופירות טובים ומתוקים. כפי שכתוב בנחמיה "אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום"⁴.

5. נוהגים הגברים לטבול במקווה לשם טהרה ופרישות ונוהגים לטבול שלש פעמים.⁵

6. יש ללבוש בגדים נאים לכבוד היום. אך לא בגדים חשובים מידי כדי לזכור שהיום הוא יום דין.⁶

7. "ראוי לכל אדם לתת לב קודם ראש השנה, לסדר לעצמו התפילות והפיוטים וילמד פירוש הדברים שיהיו שגורים בפיו בראש השנה. גם ילמד קודם ראש השנה לבניו הקטנים ובני ביתו, סדר התפילות כדי שלא יצטרך להפסיק בראש השנה להראות להם הסדר" (לשון המטה אפרים).⁷

8. יש נוהגים להתענות בערב ראש השנה, ויש שנהגו לאכול קודם עלות השחר משום 'חוקות הגוים' שדרכם להתענות ערב חגיהם.⁸

מקורות והערות

1. כתב הטור (או"ח סי' תקפא) "ורוחצין ומסתפרין ע"פ המדרש א"ר סימון כתיב כי מי גוי גדול וגומר ר' חנינא ור' יהושע אומרין איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של א-להיה פי' מנהגיו ודיניו שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו אבל ישראל אינן כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכין צפרניהם ואוכלין ושותין ושמחים בר"ה לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס לפיכך נוהגין לספר ולכבס בער"ה"

וכתב השל"ה הקדוש (מסכת ראש השנה פרק נר מצוה אות ז) שאע"פ שאנו בטוחים בדין- "מכל מקום יהיה מורא שמים עליו, ולא יהיה לבו פנוי מהרהורי תשובה, ומדביקות השם יתברך בקיום התורה והמצוות".

ובמטה אפרים (אלף המגן ס"ק קה-קה) הוסיף בזה כמה עניינים כמפורט להלן:

א. "ויאמר לספר בעת אשר יספר לו שמור לי פאות הראש והזקן. ויחשוב כן במחשבתו שלא יניח להספר לספרם ובזה מקיים שני מצוות ל"ת. וחכמים הגידו שהשי"ת משבח על זה לישראל ומתפאר בהם ואומר צאינה וראינה בנות ציון בנים המצוינים לי, כי בחרתי בהם מכל עם ולשון, וכל רואיהם יכירון כי הם זרע ברך ה'. ואוי לעינים שכך רואות רבים מפריצי בני ישראל אשר לא ניכרו בחוצות אם מבני ישראל המה או מעמי התועבות, ואמרו נהיה ככל העובדי כוכבים ומזלות קצוצי פאות הראש והזקן. והשכינה מקוננת עליהם..."

ב. סיבה נוספת לתספורת בערב ראש השנה היא "שמבואר בזוה"ק ובספרי המקובלים כי שערות הראש מורה על דינים ולכן צריך לסלק הדינים קודם ראש השנה כדי שלא לתת ח"ו כח לזרים".
ג. למצווה מן המובחר יש להסתפר קודם חצות היום. אם לא עשה כן מותר בתספורת וגילוח עד מנחה קטנה.

2. כתב רמ"א (סי' תקפא סע' ד) "ויש מקומות נוהגין לילך על הקברות ולהרבות שם בתחנונות, ונותנים צדקה לעניים".

וכתב השל"ה הקדוש (שם אות י) "נוהגין לילך על בית הקברות בערב ראש השנה ובערב יום כפורים, ומקיפין אותו, כמו שכתב באגודה פרק ואלו מגלחין: מעשה באשה אחת שחלה בנה והקיפה העזרה. מכאן נראה להקיף בית הקברות, ומרבים שם בתחנונות, ונותנים שם צדקה לעניים. והגאון מהרש"ל ז"ל נהג, שהיה נותן צדקה טרם שהתחיל להקיף, ואמר, שכן הוא נכון, שהרי מרבים שם בתחנונות, לכן יש ליתן קודם לכן הצדקה, על דרך רבי אלעזר הוה יהיב פרוטה לעני והדר מצלי (בבא בתרא י א).

עוד מצאתי (מטה משה סימן תתלט), הולכים על הקברות להשתטח על קברי הצדיקים, לומר, אם אין אתה מרחם עלינו, הרינו חשובים כמתים הללו (תענית טז א). ועוד טעם אחר למה אנו משתטחים על קברי המתים, כדי שיבקשו המתים רחמים עלינו, כעובדא דרבי מאני דאשתטח על מערתא דאבוא (שם כג ב). וכן כלב השתטח על קברי אבות. וכן משמע בפרק אלו נאמרין (סוטה לד ב), עד כאן".

וכתב המשנה ברורה (ס"ק כז) "דביה"ק הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפלה נתקבלה שם יותר אך אל ישים מגמתו נגד המתים אך יבקש מהש"י שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר ויקיף הקברות ויתן צדקה קודם שיאמר התחנונות. ואין לילך על קבר אחד ב"פ ביום אחד".

ובמטה אפרים (שם ס"ק קי) כתב שהשתטחות על קברי צדיקים טובה ומועילה לכמה עניינים "ועל ידי זה יכולין לזכות לתשובה באמת ולהנצל מכל הצרות בגשמיות וברוחניות גם עיקר תיקון פגם הברית הוא עי"ז כמבואר כל זה בספה"ק באורך".

ועוד כתב (שם ס"ק קיא) שיש למחות בכהנים שנכנסים לבית הקברות בטענה שקברי צדיקים אינם מטמאים - לפי שהסכמת כמעט כל הפוסקים (עי' פתחי תשובה יו"ד סי' שעב ס"ק ב) שקברי צדיקים מטמאים להלכה. וסיים "אכן מבואר בספרים הקדושים דלענין הכהנים שהתורה גדרה בעדם מליך על הקברים מחמת קדושת כהונתם, אזי די להם שיעמדו מרחוק ולהסתכל משם על מקום קדושת גניזת הצדיקים. ונשען בזכותם ומתפלל ומרבה בתחנונים ושופך ליבו כמים נוכח פני ה' אזי בודאי זוכה להמשיך עליו בשלימות כל התיקונים שנמשכים על ידי קדושת קברי הצדיקים כמו אלו שזוכין להתפלל בהשטחות על הקבר ממש. וכן היו נוהגים הכהנים שהיו מתלמידי הריב"ש טוב ז"ל (הבעש"ט)".

3. כתב רמ"א (או"ח סי' רמב) "נוהגין ללוש כדי שיעור חלה בבית, לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת ויו"ט, (סמך ממרדכי ריש מסכת ר"ה), והוא מכבוד שבת ויו"ט, ואין לשנות".

4. כתב הב"י (או"ח סי' תקפג) "במרדכי דמסכת יומא (סי' תשכג) כתוב בשם הגאונים על ראשי כבשים שאנו אוכלים כדי שישמענו הקדוש ברוך הוא לטובה בראש השנה וישימונו לראש ולא לזנב ומה שאנו אוכלין טיסני ובשר שמן ושותין דבש וכל מיני מתיקה כדי שתהא השנה הבאה עלינו מתוקה ושמנה וכן כתוב בספר עזרא אכלו משמנים ושתו ממתקים".

ואכן בפסוקים (נחמיה פ"ח ט- יב) שם מתואר שעזרא קרא לפני העם בתורה והעם נחרד והתעצב (עי' שם בפרשנים) כי לא קיים את התורה כראוי ועזרא אמר להם שלא יתעצבו כי ראש השנה הוא יום טוב ומצווה לשמוח בו. "ויאמר נחמיה הוא התרשטא ועזרא הפנה הספר והלויים המבינים את העם לקל העם היום קדש הוא ליקוק אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם קשמעם את דברי

התורה: ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות יקוק היא מעזכם: והלויים מחשים לכל העם לאמר הסו כי היום קדש ואל תעצבו: וילכו כל העם לאכל ולשתות ולשלח מנות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם".
וכתב הפרי חדש (סי' תקפא סע' ד) "ונוהג אני לשלוח מנות לעניים ערב ראש השנה כדכתיב לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, וכתיב וילכו כל העם לאכול ולשתות ולשלוח מנות".
ובמטה אפרים (שם ס"ק קכ) כתב שמנהג בהרבה קהילות בל ערב יו"ט לשלוח לעניים את כל צרכי הסעודה ברווח ואשרי חלקם (וודאי ראוי ונכון ליטול חלק במפעל כזה).

5. כתב רמ"א (סי' תקפא סע' ד) "ויש נוהגין לטבול בערב ראש השנה משום קרי". וכתב המשנה ברורה (ס"ק כו) "ואם אינו יכול לטבול משום צינה יראה לשפוך על גופו ט' קבין מים. ולא יקדים לטבול עד שעה קודם חצות היום".

ובמטה אפרים (שם ס"ק קכא) כתב "ועיקר טבילה זו צריכה להיות אחר שעה ה' שאז מתחיל להתנוצץ קדושת היום. ויתקדש בקדושה יתירה. ותהיה מגמת פניו לרחוץ ולטהר לכבוד היום ולהשליך מעליו כל זוהמתו ומחשבותיו אשר לא טובים- כי טהרת הגוף במקווה כשירה הוא סגולה נפלאה לטהרת הנפש כמבואר בספה"ק. ואף שאינו טובל את עצמו בכל ערב שבת מ"מ בערב ר"ה יהדר לטבול את עצמו".

ומה שכתבנו שלש פעמים- כן הוא במטה אפרים שם.

6. נחלקו הפוסקים האם שייך בראש השנה שמחת יו"ט או שיום זה הוא יום דין ואין לשמוח בו. בטור (סי' תקפא) כתב "אוכלין ושותין ושמחים בר"ה" משמע ששייך שמחה ביום זה. ועיין עוד בשו"ת נודע ביהודה (או"ח מהדו"ק סי' לב) שדן אם אבל יכול לעבור לפני התיבה בראש השנה ויום הכיפורים והזכיר בדבריו את החקירה אם ראש השנה הוא יום דין או יום שמחה, עי"ש.
ומאיך הביאו פוסקים אחרים מהזוה"ק ומהמגיד של מרן הב"י שימים אלו עיקרן ימי דין ואין בהם שמחת יו"ט.

ובמעשה רב (סי' רז) כתב בשם הגר"א "בראש השנה אין מאריכין בתפלה יותר מדאי שאין להתענות בו עד חצות כמו שארי יו"ט. ואם נמשך עד חצות מתפללין מנחה קודם הסעודה. ואין אומרים אבינו מלכנו ואין לבכות בראש השנה כמובא בעזרא אל תבכו וגו'".

ועיין בכל זה בשדי חמד (מערכת ראש השנה סי' ב אות ו).

ומה שכתבנו בעניין לבישת הבגדים מקורו במטה אפרים (שם סע' נה)

7. לשון המטה אפרים (שם ס"ק נח)

8. כתב הטור (סי' תקפא) "נוהגין באשכנז להתענות כולם בער"ה וסמוך לזה ממדרש ר' תנחומא: ולקחתם לכם ביום הראשון וכי ראשון הוא והלא ט"ו הוא אלא ראשון לחשבון עונות. משל למדינה שחייבת מס למלך ולא נתנו לו בא אליה בחיל לגבותו כשנתקרב אליה בעשרה פרסאות יצאו גדולי המדינה לקראתו ואמרו לו אין לנו מה ליתן לך הניח להם שלישי כיון שנתקרב יותר יצאו בינוני העיר לקראתו הניח להם שלישי השני כשנתקרב יותר יצאו כל בני העיר לקראתו והניח להם הכל. כך המלך זה הקדוש ברוך הוא בני המדינה אלו ישראל שמסגלים עונות כל השנה, ער"ה הגדולים מתענין ומוותר להם שלישי עונותיהם, בי' ימים בינונים מתענין ומוותר להם ב' שלישים, בי"ה הכל מתענין ומוותר להם הכל. במוצאי י"ה עוסקים במצות סוכה ולולב ואין עושין עונות לכך קורא י"ט ראשון ראשון לחשבון עונות".

וכתב הב"י "ואיכא למידק על המדרש דאם כן ערב ראש השנה חשוב כיום הכפורים שהרי הוא מתכפר בו שלישי העוונות כמו יום הכפורים והוא חשוב כמו כל תשעה ימי תשובה שהרי בכל תשעה ימי תשובה אינו מתכפר אלא שלישי ובערב ראש השנה לבדו מתכפר שלישי וי"ל דשליש ראשון קל להתכפר ושליש שני קשה יותר ושליש אחרון קשה מכולם וקל להבין. ואף על גב דבמדרש קאמר דבערב ראש השנה גדולים מתענים נהגו באשכנז להתענות כולם משום דבדבר שהוא צער לו כל הרוצה לעשות עצמו גדול עושה".

זהו המקור לתענית בערב ראש השנה.

מאיך היו שסברו שאין להתענות בערב ראש השנה כלל. הב"י הביא מההגהות מיימוניות שכתב שיש כאלה שלא מתענים משום חוקות הגויים - שדרכם הייתה להתענות בערב חגיהם. אמנם שיטתו של ההגהות מיימוניות שיש להתענות.

הלכה כתב השו"ע (סע' ב) "נוהגים להתענות ערב ר"ה".

רמ"א הוסיף עוד מנהג בענין תעניות בימים אלו - שהמדקדקים מתענים בכל עשרת ימי תשובה. והוסיף "וכל אלו התעניות אין צריכין להשלים, ואין קורין בהם ויחל, אפילו ערב ראש השנה... ואם חל ברית מילה בערב ר"ה, יכולים לאכול. ורבים נוהגין לאכול בערב ראש השנה קודם עלות השחר משום חקות העמים הנוהגים להתענות בערב חגיהם ויכולין לאכול בלא תנאי אחר שכן נהגו".

וכתב המשנה ברורה (ס"ק כא) "והאידינא נהוג עלמא שלא לאכול רק שישתה קאו"ע או טיי"א קודם הליכה לביהכ"נ כי בזמנינו נמשך אמירת סליחות עד אור היום ופשיטא שמיד שעלה עמוה"ש אסור לאכול ולשתות".

הסיבה בגינה לא משלימים את התענית היא שלא יכנס לחג כשהוא מעונה- שדבר זה גנאי הוא לחג. ויש בזה מה מנהגים- עיין במטה אפרים (שם סע' נז) שיש נוהגים לחזור אחרי מנחה לביתם לאכול מעט ואז חוזרים להתפלל ערבית ויש שנהגו לאכול לפני יציאתם לבית הכנסת למנחה על מנת שלא לערבב לבם בהכנה לתפלת ערבית (בהליכה הביתה ואכילה).